

SZABÓ PÁL CSABA

Országgyűlési választókerületek a dualizmuskori Magyarországon

„A kerületi beosztásnál nem elméleti fogalmakból,
nem pusztán matematikai vagy geográfiai
arányokból indultunk ki, hanem kerületről-kerületre
valamennyin végigmentünk; számba vettük az összes
számbavehető tényezőket.”

Sándor János belügyminiszter

„A t. kormány akarva, nem akarva, abba a helyzetbe
jutott, amelybe Nero juttatta önmagát akkor, mikor a
barbár provinciáknak kezdett kedvezni, Rómát pedig felgyújtotta.”

Bakonyi Samu képviselő

A választástechnikai és alkotmányjogi szempontból is rendkívül bonyolult és számos belső ellentmondást tartalmazó dualizmuskori magyar választási rendszer sok tekintetben legérdekesebb része a választókerületi szabályozás volt. Az 1848. évi 5. tc., az 1848. évi erdélyi 2. tc., majd az ezeket módosító 1874. évi 33. tc., népképviselői elvre alapozott választási rendszert hozott létre Magyarországon. A választójogi törvény, a választási eljárásjog, a választási bírászkodás legfontosabb aktusait magában foglaló közjogi rendszer mellett, hogy a klasszikus liberalizmus politikai elveire hivatkozott és jórészt aszerint épült fel, a magyarországi helyzet nemzetiségi, alkotmányjogi és politikai sajátosságait is magába építette.

Elsőként az 1848. évi 5. tc. 5. §-a sorolta fel a követküldési jog területi alapokra történő helyezésének legfontosabb rendelkezéseit, melyek aztán a dualizmus időszakában a választókerületi szabályozás alapját képezték. E rendelkezések nyomán a népképviselői képviselőház, Erdély nélkül, 377 követből állt. A törvény szerint a városok közül Pest 5, Debrecen 3, Buda, Pozsony, Szabadka, Szeged, Kecskemét, Miskolc 2–2 követet, Arad, Besztercebánya a hozzátartozó bányásztelepekkel, Eszék, Esztergom, az érseki Szt. György és Szt. Tamás városokkal, Fehérvár, Győr, Kassa, Komárom, Körmöcz, Pécs, Selmecz Bélabányával, Sopron, Szatmárnémeti, Temesvár, Újvidék, Zombor, Baja, Nagybecskerek, Békés, Jászberény, Böszörmény, Békéscsaba, Csongrád, Cegléd, Eger, Félegyháza, Gyöngyös, Gyula, Halas, Nagyk-

kinda, Nagykőrös, Makó, Nyíregyháza, Pápa, Szarvas, Szentes, Nagyvárád Várad-Olaszival, Hódmezővásárhely, Versec és Zenta 1–1 követet küldött.¹

Az országgyűlési választókerületekre vonatkozó 1848-as szabályozás tulajdonképpen két alapelvet kívánt érvényesíteni. Az első szerint a rendi időszakban megszerzett jogokat a lehetőségek függvényében igyekezett kímélni, így a megyékre például általános szabályként kimondták, hogy azok népességtől, gazdasági fejlettségtől, adózóképességtől függetlenül a továbbiakban is legalább két követet választhatnak. A másik alapelv szerint a magyarországi választókerületeket – az első elvárásnak némileg ellentmondva – megyénként átlagosan 30 ezres, városokban 20 ezres népességgel igyekeztek kialakítani. A középszintű közigazgatási egységek így megtartották a rendi időszakban biztosított két követküldésre szóló jogosítványukat, de többségük kettőnél több képviselő megválasztására kapott felhatalmazást. Így a törvény alapján Bihar megye 12, Nyitra megye Szokolca várossal 11, Vas megye Kőszeggel, Pest megye, Bács megye 10–10, Torontál megye, Zala megye 9–9, Somogy megye, Pozsony megye Nagyszombat, Szentgyörgy, Bazin és Modor városokkal, Trencsén megye Trencsénnel, Heves megye, Zemplén megye, Temes megye 8–8, Baranya megye, Szatmár megye Nagybánya várossal 7–7, Tolna megye, Veszprém megye, Sopron megye Kismartonnal és Ruszttal, Nógrád megye, Borsod megye, Gömör megye, Szepes megye Lőcse és Késmárk városokkal a XVI. Szepesi város kerületével együtt, Sáros megye, Eperjes, Bártfa, Szeben sz. kir. városokkal együtt, Krassó megye, Máramaros megye, Szabolcs megye, Arad megye 6–6, Fejér megye, Abaúj megye 5–5, Komárom megye, Verőcze megye, Ung megye, Bereg megye, a Jász-Kun kerületek 4–4, Győr megye, Zólyom megye, Breznó-Libetbánya, Zólyom és Korpona királyi városokkal együtt, Bars megye, Új-Bánya királyi várossal együtt, Hont megye Bakabányával együtt, Szerém megye, Közép-Szolnok, Esztergom megye 3–3, Moson megye, Árva megye, Liptó megye, Turóc megye, Csanád megye, Csongrád megye, Békés megye, Ugocsa megye, Kraszna megye, Kővár vidéke, Torna megye, a Hajdú-kerület 2–2, a Fiumei kerület pedig 1 követet választott.²

A törvény meghatározta az országgyűlés horvátországi és határőrvidéki képviselőinek számát is: Horvátország 18, a Horvát határőrvidék 8, a Szerémi végvidék és a Bánsági határőrvidék 3–3 és a Csajkások kerülete 1 követet küldhetett a magyar országgyűlésbe. A választási törvény külön foglalkozott az erdélyi képviselők számával. Sajátos módon egy összeadási hibából következően Erdélynek – a választási törvény megfogalmazásában „ha csatlakozni akar” – 69 követ küldését tették lehe-

¹ 1848. évi V. tc. Az országgyűlési követek választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 224–225. l.

² 1848. évi V. tc. Az országgyűlési követek választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 225–227. l.

tővé. A pozsonyi országgyűlés ugyanis a választási törvényjavaslat előkészítéséhez azokat az erdélyi rendi országgyűlési anyagokat használta, amelyekben két erdélyi örményváros, Szamosújvár és Erzsébetváros még nem szerepelt szabad királyi városként, így ezek alapján követküldési jogukat sem ismerték el az 1848. évi 5. tc.-ben. Ezt helyesbítette a Magyarország és Erdély egyesülését kimondó 1. erdélyi tc., amelyben az 1848. évi 5. tc. ide vonatkozó rendelkezéseit „számításbeli vétségnek” minősítve az erdélyi követek számát 69-ről 73-ra növelte.³

Az erdélyi követek választásáról az 1848. évi erdélyi 2. tc. intézkedett. A törvény alapján az erdélyi megyék, székely és szász székek, magyar és szász vidékek egyenként kettő, összesen 50 képviselőt küldtek a magyar országgyűlésbe. Ezen felül az erdélyi önálló képviselőküldési joggal felruházott települések, Kolos, Oláhfalva, Szék, Bereczk, Csíkszereda, Ilyefalva, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Hátszeg, Kézdivásárhely, Vajdahunyad, Vízakna, Abrudbánya 1–1, Erzsébetváros, Szamosújvár, Gyulaféhérvár, Marosvásárhely, Kolozsvár 2–2, összesen 23 követet küldtek.⁴

Az 1848-as szabályozás egyik fontos intézkedése a területileg elhatárolt, egy képviselőt választó választókerületek kialakításának intenciója volt. Az 1848-as választójogi törvényekben és a kapcsolódó jogszabályokban fellelhető rendi viszonyokkal való jogfolytonosságot erősítő részek és következetlen megfogalmazások azonban azt eredményezték, hogy a választókerületi beosztás területi elve mellett a kerületek régi rendi-hatósági joga is tovább élt.

A magyar felelős minisztériumról szóló 1848. évi 3. tc. például általános elvként kijelentette, hogy „az ország minden törvényhatóságainak eddig törvényes hatósága ezentúl is teljes épségben fenntartandó.”⁵ Az 1848. évi 5. tc. külön hangsúlyozta, hogy az országnak választókerületekre való felosztása „a megyék, kerületek és szabad kir. városok törvényhatósági területére és önállására nézve semmi változtatást nem okoz.”⁶ Ugyanezen törvény első paragrafusa általános elvként rögzítette, hogy „politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog

³ 1848. évi erdélyi I. tc. Magyarország és Erdély egygyé alakulásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 261. l.

⁴ 1848. évi erdélyi II. tc. A legközelebbi közös hongyűlésre küldendő követek népképviselőt alapjáni választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 263. l.

⁵ 1848. évi III. tc. Független magyar felelős minisztérium alakításáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 220. l.

⁶ 1848. évi V. tc. Az országgyűlési követek választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 224. l.

gyakorlatában ezennel meghagyatnak.”⁷ Ebből a szempontból is félreérthető megfogalmazást alkalmazott – a megyei hatóságok működését szabályozó – 1848. évi 16. tc., amely a megyei közgyűlések megalakításának fő szabályául – a rendi országgyűlések kötött mandátumát felidézve – továbbra is a községenkénti utasítást tette meg.⁸

A választójogi törvény ún. „régijog” intézménye, mely szerint „politikai élvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hívásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak”, ugyancsak hasonló értelmezésekre adott lehetőséget.⁹

A választójogi törvények a választójog anyagi és eljárásjogi szakaszában egyaránt kiemelkedő szerepet tartottak fenn a megyei hatóságoknak. A dualizmus időszakában a legtöbb választót választójoghoz segítő – földadót szabályozó – ¼ úrbéli telkek meghatározásában a megyei alispánnak kiemelkedő szerepe volt. A választásokat levezénylő legfontosabb választási szerv a központi választmány gyakorlatilag az éppen aktuális megyei politikai viszonyok alapján állt össze. Mindezeket megerősítve, a választójogi törvényeknek – a „régijogot” valamilyen formában megerősítő – a közhatóság választási aktusba való beemelését lehetővé tevő szabályozásával a területi alapra helyezett választókerületek kialakítása szakaszosan és több lépcsőben valósult meg. Az erdélyi választási rendszert kialakító 1848. évi 2. tc. expressis verbis mellőzhetővé tette a választókerületi beosztást. A törvény 8. §-a tulajdonképpen kivételes eljárásként írta le a választókerületek megalakításának szükségességét: „a hol a törvényhatóság a szózatlás közbeni rend fenntartása érdekében szükségesnek találja, minden egyes követ választására külön választókerület alakíttathatik, tekintettel a területi és népességi arányra.”¹⁰

A megengedő törvényi szabályozás nyomán az erdélyi városok, székek és törvényhatóságok választókerületekre történő felosztása 1848-at követően vontatottan haladt. Az illetékes választási bizottságok gyakran döntöttek úgy, hogy az érintett törvényhatóság két képviselőjét közös választókerületben kell megválasztani. A kiegyezést követően még mindig csak az erdélyi megyékben alakultak meg a választókerületek, a székely és szász székek, a két képviselőt küldő erdélyi városok egy része

⁷ 1848. évi V. tc. Az országgyűlési követek választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 223. l.

⁸ 1848. évi XVI. tc. A megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 237. l.

⁹ 1874. XXXIII. tc. Az 1848. évi V. és erdélyi 1848. évi II. tc.-ek módosításáról és pótlásáról. Magyar Törvénytár 1872–1874. Budapest, 1896. 101. l.

¹⁰ 1848. évi erdélyi II. tc. A legközelebbi közös honygyűlésre küldendő követek népképviselői alapján választásáról. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 263. l.

– területileg nem elkülönített módon – mint törvényhatóság választotta országgyűlési képviselőit.¹¹

A kiegyezés után a választókerületi beosztást elsőként a Magyarország és Erdély egyesülését újra kimondó és részletesen szabályozó 1868. évi 43. tc. – Naszód vidék országgyűlési képviseltestése kapcsán – változtatta meg. Naszód 1848 előtt a magyar országgyűlés által törvényhatóságként elismerést nem szerzett, így az 1848. évi erdélyi 2. tc. képviselőküldési joggal nem ruházta fel. Az erdélyi határőrvidék legösszefüggőbb területe – a Beszterce vidékétől Doboka, Kolozs és Torda megyétől elszakított hajdani II. Oláh gyalogezred volt, amelyet éppen ezért – területi egybefüggősége okán – a Bach-rendszer bukása után külön közigazgatási egységgé szerveztek Naszód vidék néven.¹² Naszód először 1863-ban a nagyszebeni országgyűlésre küldött képviselőt és ezt a képviseltestet örökölte 1867-ben a magyar országgyűlés. Mivel az erdélyi határőrvidék megszűnésével Naszód vidéke elismert köztörvényhatósággá alakult, így az Erdélyben érvényes választási törvény – az 1848. évi erdélyi 2. tc. – általános rendelkezései alapján, két képviselő küldésének jogát elismerve Erdélyben a megválasztott képviselők száma 75-re emelkedett.¹³

A kiegyezést követően a választókerületek aránytalan beosztása a kérdéskör politikai súlyára is tekintettel a választójogi reformok kiemelt területét jelentették.

Bár a Tóth Vilmos belügyminiszter által az 1871 őszén előterjesztett „az 1848. évi V. és erdélyi 1848. évi II. tc.-ek módosításáról és pótlásáról” című törvényjavaslat az utolsó 1869-es választásokkor létező választókerületeket és választási székhelyeket „további intézkedésig” – egy kivételtől eltekintve¹⁴ – változatlanul fenntartani kívánta, mégis a törvényjavaslat parlamenti vitája a választókerületi reformok elodázhatatlanságát bizonyították.

A vitában Orbán Balázs a képviselőház egyöntetű véleményét tolmácsolva a legfontosabb, legsürgetőbb kérdésnek nevezte a kerületi reformot: „kétségtelen, T. ház, hogy a sietve alkotott 1848-iki választási törvénynek vannak hiányai, hogy azokat az

¹¹ Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. kötet. 258. l.

¹² EDELÉNYI SZABÓ DÉNES: Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltásai. Magyar Statisztikai Közlemények, 1928. 6. sz. 690–694. l.

¹³ 1868. évi XLIII tc. Magyarország és Erdély egyesítéséről. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 486. l.

¹⁴ Eszerint „a nagy-kikindai kerület az 1870. 42. t. cz. 88. §-a által a törvényhatóságok sorában fölvétetvén, a területén fekvő községek Torontálmegyétől, hova eddig választási tekintetben tartoztak, visszacsatoltanak. Ennélfogva jövőre Torontálmegye nyolcz, a kikindai kerület Kikinda városával együtt két képviselőt küld, s az alakítandó két választó kerület egyikének Nagykikinda, másikának Bassahid lesz a főhelye. A községeket e két választó kerületbe a törvényhatóság meghallgatása mellett, a ministerium osztja be. Egyebekre nézve az 1869-ki választó kerületek és főhelyek a törvény további intézkedéseig érintetlen maradnak.” Képviselőházi Irományok 1869–1872. XI. kötet, 139. l.

idő részben túlszárnyalta; de ha azokat komolyan helyre akarjuk pótolni nem a leg-
utoljára következő választási eljárással, hanem a választó kerületek új és igazságos
kikerekítésével kell vala kezdenünk... így anomáliák, így a lényegbe vágó visszassá-
gok fönntartása mellett pusztá külsőségek s eljárási módozatok megszábasára szo-
rítkozni, s csak ezzel kezdeni meg az alkotást, valójában alig nevezhetni komoly és
higgadt eljárásnak.”¹⁵

A legnagyobb anomáliák az erdélyi választókerületi beosztásnál mutatkoztak,
a beterveztett törvényjavaslat viszont azzal az indoklással hártotta el az azonnali
beavatkozást, amely a következő évtizedekben a statusquo-t védő kormányzati ér-
vekben leggyakrabban előfordult, nevezetesen a választópolgárokra, a választási
cenzusokra (benne hangsúlyozottan a földadó cenzusra) vonatkozó teljeskörű sta-
tisztikai felmérések hazai hiánya és az erre alapozott, szisztematikus választási reform
végrehajthatóságának korlátozottsága és időszerűtlensége: „Én a kerületek igazságos
felosztását csak úgy képzelem, ha a képviselők száma helyes arányba hozatik a vá-
lasztók számával, vagyis ha ugyanannyi választó küld Árvából egy képviselőt, mint
a mennyi választó Torontából egyet. No már kérdem, lehet-e a választók számát és
a szerint a választókerületeket eképp meghatározni addig, míg egy helyes, catasterre
alapított cenzus meg nem állapítatik? Nem lehet. Miután pedig arra nem vagyunk
képesek; nem lehet a kerületek igazságos felosztását sem eszközölni, hacsak ismét
egy új provisoriumot megállapítani nem akarunk.” – magyarázta az előterjesztő,
Tóth Vilmos belügyminiszter.¹⁶

Ennek ellentmondva, az ellenzék a választókerületi aránytalanságok fenntartása
és a reform elodázása mögött közvetlen, nyers politikai érdekeket látott megjeleni:
„szükség esetére reáparancsolnak egy kis választókerületre, vagy egy pár száz forinttal
megvásárolják, hogy ezt vagy amazt választószák meg képviselőnek, kit a kormány oda
lök. S így azután Erdély lenne éléskamra a politikai szükségletnek táplálására, ez s
más nem lehet az ok.”¹⁷

Az ellenzéki Tisza Kálmán az 1848-as választási törvények legnagyobb hibájaként
állapította meg, hogy Erdélyben gyakorlatilag – a népképviselő elvével ellentétesen
– megengedték, hogy az országgyűlési választások törvényhatóságok és nem vá-
lasztókerületek szerint történjenek. „...az 1848-dik törvényhozás legalábbis ment-
hető, ha tekintettel az akkori viszonyokra, – az erdélyi törvényhozásról beszélek
most, mert az alkotta ezen törvényt, – mondom, ha tekintettel az akkori viszonyokra
mindenekelőtt azt tartotta szem előtt, hogy semmi olyat ne tegyen, mi által már
akkor magát sejtetni engedő küzdelmek idejére elidegeníthetné azokat, kikre leg-

¹⁵ Orbán Balázs felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. kötet. 302. l.

¹⁶ Tóth Vilmos belügyminiszter felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. köt. 224. l.

¹⁷ Csiky Sándor felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. kötet, 344. l.

elsősorban kellett számítani. De ma már a joggyakorlat a jogi élvezet folytán sokkal érzékenyebb a sérelem azokra, kiken ezen igazságtalanság történik. A másik résznek pedig ideje volt belátni, hogy nem szabad a maga számára oly előjogot követelni, mely ellenkezik azon jogegyenlőségi elvvel, melynek különben ő maga is annyit köszön; és így ha általában ma a választási törvényhez hozzányúlunk; én legalább részemről lehetetlenségnek tartom, hogy ily nagy igazságtalanság továbbra is érvényben maradjon.”¹⁸

Irányi Dániel szerint, az 1848-as erdélyi törvényhozás tudatosan nem vállalta fel a választókerületi beosztás bevezetését, mivel „nem akarták, hogy Erdély népességének azon része, mely ott többségben van: a választások által többségre jusson. És ez az, a mit mai napon, sőt még a jövőre nézve is fön akar tartani a kormány, fön akar tartani a jobb-oldal. Hát nem látja-e át, hogy az erdélyi románok kiengesztelése, – ha lehetséges, pedig reményilem, hogy az, – ezen föltételhez van kötve.”¹⁹

Kemény Gábor viszont Irányinak ellentmondva egyenesen veszedelmesnek tartotta a választókerületek kapcsán a nemzeti kérdés előtérbe állítását: „...igen veszedelmes, s minduntalan előbukkanó ellenvetés az, hogy a magyarok Erdélyben nyakukra hágnak az oláhoknak. Oláhot nem lehet képviselőnek választani; meg van mételvezve a közvélemény.

Az igaz, hogy egy oláh képviselő van csak; és még egynek kellene csak lenni a választások eredménye szerint. De miért nincs több? Azért, mert nem akartak jönni; volenti non fit injuria. Ha az ember sorra veszi az Erdélyben levő választási kerületeket, legalább 20-at talál olyat, melyben az oláh ajkúak oly határozott többségben vannak, hogy nem is versenyezhetik velök más, ha mint nemzetiség akarnak választani. ...több más kerület, ahol a nemzetiségek, ha mint politikai tényezők reá állnak azon térre, melyet a törvény és az alkotmányos élet kiszabott: egyik vagy másik párttal szövetkezve együttesen vagy megoszolva különböző pártok közt igen fontos és nevezetes tényezők lehetnének a politikai élet alakulásában. Ezen működés lenne a helyes és nem pedig örökösen nemzeti szempontból való viták előidézése, nem a választási törvénynek is mindig nemzetiségi szempontból való bírálata és ha lehet pártérdekből való kizsákmányolása.”²⁰

¹⁸ Tisza Kálmán felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. kötet. 212. l.

¹⁹ Irányi Dániel felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. kötet. 229. l.

²⁰ Kemény Gábor felszólalása. Képviselőházi Napló 1869–1872 XXI. kötet. 257. l.

Megyék, vidékek és székek választókerületi viszonyai Erdélyben
1872-ben²¹

Törvényhatóság neve	A lakosság	A képviselők	Egy képviselő által képviselt lakosok
	s z á m a		
Alsó-Fehér	211 066	2	105 533
Belső-Szolnok	133 119	2	66 559
Doboka	102 925	2	51 462
Felső-Fehér	58 077	2	29 038
Hunyad	184 588	2	932 294
Kolozs	160 690	2	80 345
Küküllő	92 345	2	46 172
Torda	152 692	2	76 346
Fogarasvidék	82 852	2	41 426
Naszódvidék	52 688	2	26 344
Aranyosszék	19 680	2	9 840
Csikszék	106 038	2	53 819
Háromszék	95 340	2	47 670
Marosszék	79 720	2	39 860
Udvarhelyszék	90 336	2	45 168
Brassóvidék	83 090	2	41 545
Kőhalomszék	21 387	2	10 693
Medgyesszék	39 121	2	19 560
Nagysinkszék	23 970	2	16 985
Besztercevidék	26 357	2	13 178
Szászvárosszék	22 479	2	11 239
Szászsebeszék	19 237	2	9 618
Szerdahelyszék	19 346	2	9 672
Segesvárszék	27 280	2	13 640
Szebenszék	86 917	2	43 458
Újgyházzsék	12 390	2	6195

A választójogi törvény elfogadásának megakadályozására a törvényjavaslat vitájában a magyarországi népképviselési országgyűlések történetében az ellenzék először használt szisztematikusan obstrukciós eszközöket. A Tisza Kálmán által vezetett balközép inkább a tételes szakmai bírálatot, a függetlenségi és nemzetiségi képviselők a törvényjavaslat – az általános választójog alapján álló – totális ideologikus megkérdőjelezését vállalták fel. Az 1872 februárjában a képviselőház elé kerülő tör-

²¹ Képviselőházi Irományok 1872–1875. XVI. kötet. 279. l.

vényjavaslatnak az országgyűlés áprilisi bezárásáig csupán a címét és első bekezdését sikerült megtárgyalni.

1873-ban – az 1868. évi 30. tc. alapján – a népesség szaporodására tekintettel a Horvátország által a közös birodalmi országgyűlésre küldendő képviselők száma 29-ről 34-re növekedett.²²

A választójog kérdése 1874-ben – az 1871-es javaslat csekély módosításával – Szapáry Gyula belügyminiszter előterjesztésében került újra az országgyűlés elé. Az új törvényjavaslat továbbra sem terjeszkedett ki a választókerületi beosztás megváltoztatására, az 1848. évi 5. tc. választókerületekre vonatkozó rendelkezéseit és a törvényhatóságoknak a kerületek felosztására vonatkozó határozatait fenntartandónak vélte.

A törvényjavaslat indoklása szerint nagyobb aránytalanságok a népesség és a képviselők számaránya között csak Erdélyben volt tapasztalható, a magyarországi választókerületek tekintetében, két területtől eltekintve az előterjesztő nem látott okot a változtatásra. A két kivétel Budapest, ahol „a népesség 1848 óta tetemesen növekedett” és a Határőrvidék, melyre nézve az 1873. évi 27. tc. 18. §-a rendelkezett arról, hogy „a választókerületek általános szabályozása alkalmával ezen részek arányosabb képviseltetése iránt intézkedés fog történni.”²³

A magyar Határőrvidék polgárosításával kapcsolatosan különösen élesen vetődtek fel a választókerületi beosztás közjogi-területi tisztázatlanságai. A bánsági határőrezredek pacifikálása és visszaintegrálása a magyarországi vármegyei közigazgatás keretei közé, a dualizmuskori magyar államigazgatás egyik legkomolyabb feladatát jelentették.

A polgárosítás folyamatának zökkenőmentessége érdekében az átmenetet szabályozó törvények több helyütt érvényben hagyták a régi határőrvidéki szabályozást, illetve új kedvezményeket léptettek életbe. Karánsebesen, Fehértemplomon és Pancsován királyi törvényszéket állítottak fel, s egyúttal mindhárom várost törvényhatósági joggal ruházták fel. Nagy jelentőséggel bírt, hogy a volt Határőrvidék közigazgatási reformjai mellett, az átalakult vármegyék választókerületi beosztása – meglévő aránytalanságokat konzerválva – érintetlenül épült a régi ezredbeosztásra. A volt szerb-bánsági ezred és Fehértemplom városa így egy választókerületet képezett, a volt román-bánsági ezred Karánsebesel, a volt német-bánsági ezred Pan-

²² 1868. évi XXX. tc. Egyezmény Horvát-Szlavon- Dalmátországokkal. Magyar Törvénytár 1836–1868. Budapest, 1896. 427. l. A magyar országgyűlésben levő horvát képviselők száma ezt követően 1881-ben 40-re növekedett. 1881. évi XV. tc. Egyezmény Horvát-Szlavon-Dalmátországokkal. Magyar Törvénytár 1881, Budapest, 1896. 32. l.

²³ 1873. évi XXVII. tc. A határőrvidék polgárosításáról. Magyar Törvénytár 1872–1874. Budapest, 1896. 208. l.

csovával hasonlóképpen és a titeli zászlóalj is önálló képviselőküldési joggal rendelkezett.²⁴

A beterveztett törvényjavaslatnak végül egyetlen paragrafusa foglalkozott választókerületi szabályozással, amelyben az 1848. évi 2. erdélyi tc. permissív intézkedése külön választókerületek létrehozását „minthogy pedig a választási eljárás egyenlősége és a választók érdeke egyaránt követeli, hogy minden képviselő-választásra külön választó-kerület alakíttassék, szükségesnek mutatkozott e cél elérése végett az 1848: 5. t. cz. 6. §-nak ez irányban intézkedését az erdélyi megyék-, székek-, vidékekre és városokra határozottan kiterjeszteni.”²⁵

A választókerületek átfogó reformja tovább halasztódott: „minthogy általában szükségesnek látom, hogy a törvényhozás annak idején a választókerületek új felosztása, sőt meggyőződéseim szerint egyszersmind a választókerületek számának leszállítása iránt is intézkedjék, nem akartam egyelőre ezen egyes aránytalanságok orvoslása iránt előterjesztést tenni s helyesebbnek tartom, ha ezen aránytalanságok megszüntetése azon időre marad, a midőn a törvényhozás a választó-kerületek iránt általában határozni fog, mit helyesebben is lehet tenni akkor, ha a választóknak hivatalból eszközlendő első összeírása készen lesz, mert csak akkor lehet a kerületek alakításánál nem csak a népességet, hanem egyszersmind a választók számát is figyelembe venni.” – fogalmazott az előterjesztés.²⁶

1875-ben a magyar törvényhozás először módosította az egyes választókerületek területét. Az addig a szentendrei választókerülethez tartozó Óbudát a budai II. választó kerülethez, a Margitszigetet pedig a pesti lipótvárosi választókerülethez csatolták. A törvény másik intézkedéseként a Bihar megyei bihari választókerülethez tartozó Várad-Váralja és Várad-Velence városrészt csatolták a nagyvárad-i választókerülethez.²⁷

Az 1870-es években a közigazgatási területszervezés és a városigazgatásra vonatkozó különféle reformtervek, majd a Tisza Kálmán nevéhez kötődő közigazgatási reformok a választókerületi beosztás átfogó felülvizsgálatának kérdését is felvetették. Az 1876. évi 33. tc. és az 1877. évi 1., 2. és 3. tc. közigazgatási területváltozásait figyelembe véve terjesztette az országgyűlés elé Tisza Kálmán 1877. március 19-én a választókerületek új beosztásáról szóló törvényjavaslatát. Az előterjesztő szándéka szerint a törvényjavaslat a törvényhatóságok területét szabályozó törvény intézkedéseivel teljes összhangban, annak mintegy folyományaként jött volna létre. Vagyis

²⁴ SZABÓ PÁL CSABA: Krassó és Szörény vármegye egyesítése. Acta Historica Tomus CVIII. Szeged, 1999. 43–63 l.

²⁵ Képviselőházi irományok 1872–1875. XVI. kötet. 292–293. l.

²⁶ Képviselőházi irományok 1872–1875. XVI. kötet. 279. l.

²⁷ 1875. évi III. tc. Magyar Törvénytár 1875–1876. Budapest, 1896. 6. l.

csak azokra a törvényhatóságokra vonatkozóan tartalmazott változtatásokat, amelyek az 1876. évi 33. tc. által új beosztást és szabályozást nyertek. Amellett, hogy figyelemmel kívánt lenni a választókerületek lakosainak és választóinak számarányára, úgymond „lehetőleg kerültettek az ellentétek.”²⁸ A törvényjavaslat végeredményben – a javaslat által érintett területen – a korábbi 150 választókerületből 148-at alakított ki. A javaslat értelmében jónéhány erdélyi választókerület – így az abrudbányai, a csíkszeredai, illyefalvai, hátszegi és vajdahunyadi, valamint a második szamosújvári, erzsébetvárosi és gyulafehérvári kerület – megszűnt volna, ellenben Brassó és Nagyszeben, „mely az önálló képviseltetési joggal bíró többi várossal egész egy szinten álló és velük a lakosság és választók számára nézve is egészen arányos”²⁹ két képviselőt küldött volna az országgyűlésbe. Összességében a törvényjavaslat az ország választókerületeinek számát változatlanul hagyta, a kettővel csökkentett erdélyi választókerületekből pedig – „figyelemmel azon körülményre, hogy Budapest főváros lakosságának és választóinak száma jelentékenyen szaporodott”³⁰ – a fővárosi választókerületek számát szándékozott kettővel megnövelni.

A törvényjavaslat eredményeképpen az erdélyi választókerületi beosztás aránytalanságai mind a lakosságszámot, mind a választók számát tekintve némileg csökkentek volna.

Míg korábban a legnagyobb törvényhatósági választókerületek Alsó Fehér vármegyében átlagosan 105557 fős népességgel, a reform után a legnagyobb Szolnok-Doboka megyében már csak 41673 lakossal rendelkeztek volna. A legkisebb népességű törvényhatósági választókerületek a reform előtt Újgyház széken voltak 6195 lakossal, a javaslat elfogadása esetén a legkisebb kerület Brassó megyében 27 662 lakossal rendelkezett volna.

A legnagyobb városi választókerület 13191 lakossal a törvényjavaslat előtt és azt követő állapot szerint is Kolozsváron volt, a legkisebb Erzsébetvárosit 1275-ről 2550-re tervezték növelni. A legkevesebb választó 1877 előtt az erdélyi törvényhatósági választókerületekben, Újgyház széken (126) és Szerdahely széken (131) volt, a reform után a legkevesebb választó Brassó megyében (556) és Szeben megyében (673) lett volna. A legkevesebb választóval rendelkező erdélyi városi választókerület Erzsébetváros (107) és Illyefalva (162) volt, a reform után a két legkisebb kerületben, Erzsébetvárosban 214-re, Székelyudvarhelyen 462-re növekedett volna a választók száma.

²⁸ Pulay Kornél a törvényjavaslat előadója. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 287. l.

²⁹ Pulay Kornél a törvényjavaslat előadója. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 287. l.

³⁰ Pulay Kornél a törvényjavaslat előadója. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 287. l.

A törvényjavaslat által érintett magyarországi választókerületekben – az erdélyi választókerületi reformot követő arányosítással együtt is – nagyobb népesség, több választó jutott egy-egy területre.

Ezekon a területeken a legnagyobb megyei kerületben, Békés megyében 58 109 lakos, 2116 választó, Torontál megyében 49 994 lakos, 2577 választó, a legnagyobb városi kerületben, Hódmezővásárhelyen 49 153 lakos, 2773 választó, Szegeden 35 089 lakos, 1535 választó, míg a legkisebb megyei kerületben Csongrád megyében átlag 21 619 lakos, 446 választó, Torna megyében átlag 11 588 lakos, 667 választó, a legkisebb városi kerületben, Gyöngyösön 15 830 lakos, 524 választó, Körmöcbánya városában 8442 lakos, 512 választó volt.

Magyarországon az erdélyi részek nélkül egy választókerületre 34 179 lakos, 1936 választó, míg Erdélyben a reform előtt 30 213 lakos, 1343 választó, a törvényjavaslat szerint 30 849 lakos, 1371 választó jutott volna.

Az Erdélyen kívüli választókerületeket az 1876. évi 33. tc.-ből következő területi-közigazgatási reformok érintettek. Az új Jász–Nagy–Kun–Szolnok megyéhez tartozott a javaslat szerint a megszüntetett Jászkun kerület túrkevei, jász-jákóhalmi, karcagi, jászberényi kerülete, Heves megyéből a tiszababádi, szolnoki, mezőtúri, tiszánánai, gyöngyöspatai és fügedi, és Pest megyéből az abonyi kerületek. Míg korábban a Jászkun kerület 157 014 lakossal, 7965 választóval 4 képviselőt választott, az újonnan alakult Jász–Nagy–Kun–Szolnok megye – az önálló képviselőküldési joggal felruházott Jászberény nélkül – 244 207 lakossal, 9524 választóval 6 képviselőt választhatott.

Az új Heves megye a megszüntetett Heves és Külső-Szolnok vármegye pétervárosi, kápolnai, fügedi, gyöngyöspatai, tiszababádi, tiszánánai kerületéből 171 868 lakossal 6416 választóval – Eger és Gyöngyös nélkül – a korábbi Heves és Külső-Szolnok megyei 8 képviselőjével szemben 5 képviselőt választhatott.

Pest-Pilis Solt Kiskun megye a korábbi Pest-Pilis-Solt megye szentendrei, ráckevei, váci, gödöllői, monori, abonyi, Jánoshida község kivételével a dabasi, dunavecsei, dunapataji, keceli ceglédi, nagykőrösi kerületekből, a megszüntetett Jászkun kerület a jákóhalmi, fülepszállási, félegyházi, halasi kerületeiből – az önálló képviselőküldési joggal felruházott Cegléd, Nagykőrös, Félegyháza és Halas nélkül – 449 936 lakossal 24 069 választóval – a korábbi Pest-Pilis-Solt megyei 10-zel szemben – 11 képviselőt választhatott.

Az új Hajdú megye a megszüntetett Hajdú kerület szoboszlói, nánási, hajdúböszörményi kerületeiből, Szabolcs megyéből a nádudvari, nagykállói, Bihar megyéből a hosszúpályi és a bárándi kerületekből – az önálló képviselőküldési joggal felruházott Hajdúböszörmény nélkül – 98 420 lakossal, 6125 választóval – a Hajdú kerület 2 képviselőjével szemben – 3 képviselőt választhatott.

Szabolcs megye a korábbi 6 képviselő helyett 198 815 lakossal, 7882 választóval 5 képviselőt választhatott.

Bihar megye a régi bihar megyei kerületekből és Szabolcs megyéből a nyírbátori és a nádudvari kerületekből 470 690 lakossal, 22 967 választóval a korábbival megegyező módon 12 képviselőt választhatott.

Összességében a törvényjavaslat által érintett területen a korábbiakban a megyék, székek, vidékek és kerületek 120 képviselőt, a városi kerületek 30 képviselőt választottak, míg a törvényjavaslat elfogadása esetén az új közigazgatási beosztás szerint a megyék 122, a városok 26 képviselőt választhattak.³¹

Tisza Kálmán a javaslat indoklásában kijelentette: „nem lehet egyedüli feladatunk a theoria abszolot követelményeinek szigoru teljesítménye, hanem különösen szem előtt kell tartani a történelmi fejlődést is. Ennek folytán nem tekinthetem a választókerületek jelenlegi beosztását tabula rasanak, hanem inkább azt tűztem ki czélul, hogy azon szembeszökő legnagyobb anomáliák, melyek a kérdés alá jött választó-kerületekben a lakosság és választók számarányára nézve jelenleg léteznek, lehetőleg megszüntessenek.”³²

A törvényjavaslat képviselőházi vitája a magyarországi választókerületi beosztásra vonatkozó legfontosabb gyakorlati és politikai nézőpontokat felvillantotta.

Schwartz Gyula, aki már 1873-ban a választási rendszernek – a választókerületek lényeges csökkentését is magában foglaló – radikális átalakítását dolgozta ki és terjesztette a képviselőház elé, a liberális kritika teljes eszköztárát felvonultatta hozzászólásában. Schwartz szerint a magyarországi választókerületi anomáliákhoz hasonlót sehol Európában nem találni, „magában Angliában is vannak kisebb-nagyobb választókerületek, de az bizonyos, hogy ott az eszmecsere, a képviselői rendszernek ezen valódi alapját, a függetlenséget tekintve, nem találunk oly véghetetlen kirívó nagy ellentétekre, a néhány designáló nagy befolyású egyének, és az egész tájékozatlan, nem mondom brutális, – mert lehet, hogy jószívú hazafiak –, de minden esetre fel nem világosodott tömeg közt.... De ha többi államát nézzük Európának, azt látjuk, hogy megtörténik ugyan, hogy még csekélyebb számú választók is vannak jogosítva egy képviselő küldésére; de akkor ezen választók nem fognak a lehető legalantabb műveltségi fokon állani, kik nemcsak, hogy írni és olvasni nem tudnak, hanem még a földes uraknak és papoknak nevének kívül senki másnak nevét nem hallották, a ki őket felvilágosíthatta volna.”³³

Schwartz miután megismételte korábbi javaslatát a választókerületek számának csökkentésére (és a budapesti kerületek szaporítására) kifejtette: „a képviselői rend-

³¹ Képviselőházi Irományok 1875–1878 XIV. kötet. 179–201. l.

³² Képviselőházi Irományok 1875–1878 XIV. kötet. 182. l.

³³ Schwartz Gyula felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 290. l.

szernek alapja csakis ott helyes, ott van kellőleg kifejlődve, hol a honpolgárok kellő számmal lehetőleg gyakran, lehetőleg a legnagyobb kényelemmel összejöhetnek, egymással eszmét cserélhetnek, egymást capacitálhatják, hogy mit tartsanak helyesnek vagy nem helyesnek. És mindenestre megvan e helyütt a mód, hogy a hazai hírekről értesülést szerezzenek; minden választónak megvan adva a mód, hogy minden indítványra nézve érveivel vagy ellenérveivel meggyőzze egyik a másikat.³⁴

Az országgyűlési vita egyik fő vonulata a teljes választókerületi rendszer átalkítását kérte számon a törvényjavaslaton. A kritika fő célpontja a legellentmondásosabb erdélyi – ezen belül is az erdélyi kisvárosi – választókerületek voltak: „Annál feltűnőbb, hogy az igen t. belügyminiszter úr egy néhány kisebb erdélyi községnek, melyek jogosultsága ugyanazon erdélyi tc.-ben gyökeredzik, választó-kerületeit érintetlenül hagyni javasolja. ...miért hagyatnak ezek érintetlenül, az bizony nehezen érthető... országszerte tudva van, hogy például Erzsébetvárosban még a piacon sem létezik a házak előtt trottoir, s a főutczák oly sárosak, hogy a múlt télen is járhatatlanok voltak; tudva van továbbá, hogy például Oláhfalu nem is képes saját erejéből a törvényszerű megszabott kellékeknek megfelelni. ...miként is lehetne ott valami iparról, vagy kereskedelemről szó, hol az 1870-iki népszámlálás szerint, mint például Széken egyetlen egy iparos és kézműves sem, s csak 4 kereskedelmi egyén létezett, s csak Kolozson 29 iparos és 11 kereskedelmi egyén számíthatott. ...Szék 3505 lakossal bír, de ezek közül 150 csak olvasni, 3081 sem olvasni, sem írni nem tud. Bereczk 4469 lakossal, de ezek közül 11 csak olvasni 3899 sem olvasni, sem írni nem tud.”³⁵

Berzeviczy Egyed szerint a törvényjavaslat „oly dolgokat tartalmaz, melyek már a választókerületek általános beosztása és reformjához tartoznak és mégis a mellett hézagossá válna, minden elvnek következetes alkalmazása nélkül.”³⁶

Mocsáry Lajos egyértelműen kormánypárti érdekek minősítette az erdélyi kis kerületek fenntartását: „... azt látom t. ház, hogy ezen kisvárosi választókerületek további fenntartása egyáltalán semmivel helyesen nem indokolható és ha azoknak fenntartása mégis kívántatnék: erre nézve a cél nem lehetne egyéb, minthogy jövőre is maradjon fenn a kormány és illetőleg az uralkodó többség részére néhány igen kényelmes hely, hol azután gyakorolhassa azt a maga netalán megbukott jelöltjeire nézve, amit a lóversenyek alkalmával az úgynevezett vigaszversenyeknél szoktak gyakorolni, midőn alkalom adatik a lemaradtaknak arra, hogy újra pályázzanak.”³⁷

³⁴ Schwartz Gyula felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 292. l.

³⁵ Schwartz Gyula felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 296–297. l.

³⁶ Berzeviczy Egyed felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 295. l.

³⁷ Mocsáry Lajos felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 294. l.

A törvényjavaslatnak a korábbi állapotokhoz képest a legnagyobb változást eredményező intézkedése kétségtelenül az erdélyi városi választókerületek számának csökkentésére irányuló javaslat volt. Azt lehet mondani, hogy a törvényjavaslatban megfogalmazódó elképzeléssel szemben kizárólag az érintett választókerületek képviselőinek „mandátumvédő” felszólalásai fogalmazták meg ellenérveket.

**Önálló képviselőküldési joggal rendelkező erdélyi városok
választókerületi viszonyai 1875-ben³⁸**

Település neve	Képviselők	Lakosok s z á m a	Választók	Egy képviselőre esik	
				lakos	választó
Kolozsvár	2	26 382	1579	13 191	789
Marosvásárhely	2	12 678	761	6 339	380
Erzsébetváros	2	2 550	214	1 275	107
Gyulafehérvár	2	7 955	342	3 977	171
Szamosújvár	2	5 188	409	2 594	204
Abrudbánya	1	4 129	222	4 129	222
Bereczk	1	4469	394	4469	394
Csikszereda	1	1 247	241	1 247	241
Illyefalva	1	1 334	162	1 334	162
Vajdahunyad	1	2 597	246	2 597	246
Kézdivásárhely	1	4 546	490	4 546	490
Kolos	1	3 254	335	3 254	335
Hátszeg	1	1 806	167	1 806	167
Oláhfalva	1	3 512	440	3 512	440
Székelyudvarhely	1	4 376	462	4 376	462
Sepsiszentgyörgy	1	4 365	304	4 365	304
Szék	1	3 505	362	3 505	362
Vízakna	1	4 104	331	4 104	331

Az egyik – egyébként megszüntetésre javasolt – szamosújvári kerület képviselője Molnár Antal szerint „önálló képviselőküldési joggal bíró városok politikai befolyásának csökkentését az állam jól felfogott érdekeinek szempontjából igen káros, helytelen intézkedésnek tartom, miután az erdélyi magyar városok képviselőküldési jogának érintetlenül hagyása legbensőbb meggyőződésem szerint a magyar állam politikai viszonyainak egyik követelménye.”³⁹

Az erdélyi városi képviselet csökkenése miatt Steinecker Ödön a javaslatot a részletes vita alapjául sem fogadta el: „valaki meg nem győz, vagy némely városok

³⁸ Képviselőházi Irományok 1875–1878 XIV. kötet. 185. l.

³⁹ Molnár Antal felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 295. l.

mellőzésének kielégítő okát ki nem fejti, vagy a meddig a miniszterelnök úr ki nem jelenti, hogy a részletes vitában a kormány hajlandó oly nagyobb mérvű módosításhoz járulni, mely az erdélyi városok képviselőinek számát körülbelül az eddigi arányban meghagyja, vagy legalább nem csökkenti oly annyira és igazságosabban osztja nekik a képviselő választási jogot, mint a jelenleg előttünk fekvő javaslat: azt a részletes vita alapjául sem fogadhatom el.⁴⁰

A képviselőház többsége azonban – ellenzéken és kormányoldalon egyaránt – az erdélyi választókerületek racionalizálását – ezen belül is a legaránytalanabb képviseletet megvalósító kisvárosi választókerületek megszüntetését – evidenciaként fogadta el. Erdemleges vita a csökkentés mértékéről, illetve a megszüntetésre javasolt kerületek számáról alakult ki. Mocsáry Lajos az erdélyi városok közül két választókerületet kizárólag Kolozsvárnak és Brassónak, 1–1-et, Nagyszebennek, Marosvásárhelynek és Gyulafehérvárnak biztosított volna, az összes többi erdélyi kisvárosi választókerületet megyei választókerületekbe kívánta beosztani, Budapesten pedig a javasolt kettővel szemben három kerületet kívánt létrehozni.

Hegyessy Márton hasonlóképpen, az erdélyi kisvárosoknak az illető vármegyei választókerületekbe való beosztása mellett foglalt állást. Szerinte ez nemzetiségi szempontból sem jelentett volna veszélyeket hiszen „ezen városok legnagyobb részét, akár miképpen bővítjük ki a megye kerületén lévő részekkel, készakarva sem tudnánk hozzá mást, mint magyar nemzetiséget csatolni,⁴¹ ráadásul enyhítve az önálló képviselőküldési jog elvesztéséből adódó feszültségeket a vármegyékbe beosztani javasolt városok többsége valószínűsíthetően az újonnan kialakítandó választókerületek székhelyeként „azokban a választók száma meglehetősen lévén, azon beosztott kerületben bizonyosan folyton kellő súlylyal fognak birni.”⁴²

A képviselőházi vitában történtek kísérletek arra nézvést is, hogy a képviselőkerületek csökkentését mérsékeljék, illetve területi arányait megváltoztassák.

Gebbel Károly a szász többségű megyék közigazgatási területrendezésének aránytalanságára hivatkozva, nem a kisvárosi területek csökkentését, hanem ellenkezőleg, a megfelelő növelését tartotta szükségesnek. Javaslatában öt történelmi erdélyi szász városnak – Besztercének, Medgyesnek, Segesvárnak, Szászsebesnek és Szászvárosnak – önálló választókerületek kialakítását kérte. Gebbel szerint „ezen 5 város bátran kiállhatja a versenyt Erzsébetváros, Szamosújvár, Bereczk, K.-Vásárhely, Kolozs, Oláhfalu, S.-Szt.-György, Szék, Udvarhely és Vizakna városokkal, az értelmiség, miveltség, kereset, ipar és kereskedelem tényezőit tekintve pedig, ha ezek pártatlanul mérlegeltetnek, amazok bizonyosan nem csak állanak ezek után, hanem ezeket még

⁴⁰ Steinecker Ödön felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 298. l.

⁴¹ Hegyessy Márton felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 299. l.

⁴² Hegyessy Márton felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 299. l.

tul is szárnyalják; e tény pedig következménye amazok e részben kedvező történeti fejlődésének, a melynek nem volna szabad hátrányukra lenni.⁴³

A másik erdélyi szász indíttatású kezdeményezés a Tisza-féle területrendezéssel létrehozott Beszterce-Naszód megyei választókerületek növelését tűzte ki célul. A kezdeményezés mellett több érvet is felvonultattak. Az első szerint, mivel az új megyét két önálló – és eredetileg egyenként 2–2 képviselőt küldő – törvényhatóság egyesítéséből hozták létre, méltánytalan az új közigazgatási alakulatnak mindössze 2 választókerületet meghagyni.⁴⁴

Kállay Béni Beszterce-Naszód megyében a kettő helyett három választókerület kialakítását javasolta, hiszen, mint mondta, „ha a régi jogon beirt választók számát Erdélyben mindenütt leütnők az összes választók számából: akkor Naszód-Besztercze megye előnyben lenne, legalább a legtöbb erdélyi választókerületekkel szemben.”⁴⁵

Steinecker Ödön az új Beszterce-Naszód megye lakosságszámára és adózóképességére figyelemmel tartotta szükségesnek a törvényjavaslat megyére vonatkozó részének módosítását. Felszólalásában példaként említette Csik vármegyét, ahol a Beszterce-Naszódhoz hasonló lakosságszámmal, kevesebb állami adóval négy képviselőt választhattak, valamint Szilágy megyét, amely alig kétszer annyi lakossal és kétszer annyi állami adóval, hat képviselőt küldhetett a parlamentbe.

Horváth Gyula megerősítette, hogy a megyében a legutolsó választói névjegyzékek szerint régi jogon összeírt választó alig található „tehát az összes választó azon választói qualificatio alá esik, mely jövőben is, halálozás esetében, megváltozni nem fog.”⁴⁶

Kemény Gábor álláspontja szerint, ellenben Beszterce-Naszód megye politikai és értelmiségi viszonyait a képviselőválasztásra jogosultak számát tekintetbe véve, méltánytalanság nem történt, szerinte a fő baj ott van, hogy az 1848-as erdélyi választási törvény „tulajdonképpen nem lett a népképviselési elvre alapítva, hanem minden törvényhatóság, mely akkor létezett, mint Szerdahelyszék és Hunyad rög-

⁴³ Gebbel Károly felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 306. l.

⁴⁴ Tisza válaszában rámutatott, hogy a javaslat felvetése, a területi választókerületi rendszer tudomásul nem vételéből származik. S „egyáltalán, ha azt vennők zsinórmértékül, hogy valamely új törvényhatóság, melynek kebelében a választó-kerületek alakittatnak, hány törvényhatóságból alakult, és a régi fenállott választási rendszer szerint, azon törvényhatóság kebeléből összesen hány képviselőt küldött: akkor igen természetesen a választókerületeknek új és czélszerű beosztása lehetetlenné válnék. Mert hogy csak egy példát hozzak fel, Nagy-Küküllő megyében öt volt törvényhatóság van egyesítve. Már most, ha azon az uton akarnánk haladni: azt kellene mondani, hogy Nagy-Küküllő megyében 10 választó-kerület alakittassék; holott a népesség és választók száma szerint négy-nél többet alakítani nem lehet.” Képviselőházi Napló 1875–1878. X. kötet. 311. l.

⁴⁵ Kállay Béni felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 311. l.

⁴⁶ Horváth Gyula felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 313. l.

tönözve két képviselő küldésére jogosított⁴⁷. Kemény szerint továbbá „a 453 választó Naszódón csaknem mind román ajkú és a lehető leghanyagabbul vettek részt az általuk választott képviselők a törvényhozás működésében, kiket látott vagy nem látott a képviselőház.”⁴⁸

A törvényjavaslat vitájában két területen sikerült módosítani az eredeti előterjesztésen. Dániel Ernő javaslata nyomán a Torontál megyei választókerületek számát növelték meg az előterjesztésben szereplő 9-ről 10-re. Torontál megye, mint ekkoriban a legtöbb egyenes adót beszedő magyarországi törvényhatóság, valamint a határőrvidék polgárosítása nyomán előállott aránytalanságoknak – politikai értelemben – egyik legnagyobb károsultja, a miniszterelnök és a képviselőház számára is elegendő érvet vonultatott fel a törvényjavaslatban szereplő kerületszám megnövelésére. A másik módosítási javaslat Zsedényi Ede előterjesztésében Abrudbánya képviselőküldési jogának fenntartása mellett érvelt: „...Abrudbánya, Erdélynek legkitünőbb bánya-városa, mely Verespatakkal együtt külön képviselőt választott, e jogától elesnék, bár e választókerületnek 7800 lakosa van és vidékét az arany bányaműveléssel elfoglalt 30 000 emberek érdeke képviseli, kik jobbadán Abrudbánya pártfogására szorulnak és annak lakosai által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjük megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltettek.”⁴⁹

**Országgyűlési választókerületek választóinak száma
Magyarországon 1900-ban⁵⁰**

Választók száma	Vármegyék	Törvényhatósági városok	Önálló képviselő-küldési joggal felruházott városok
			Választókerületek száma
500-nál kevesebb	2	2	8
500–1000	33	4	11
1000–2000	25	19	19
2000–3000	137	7	2
3000–4000	52	5	–
4000–5000	7	1	–
5000–6000	4	3	–
6000-nél több	2	–	–

⁴⁷ Kemény Gábor felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 312. l.

⁴⁸ Kemény Gábor felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 312. l.

⁴⁹ Zsedényi Ede felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 319. l.

⁵⁰ SZIVÁK IMRE: Országgyűlési képviselőválasztási codex. Budapest, 1901. 1006–1007l. alapján

Tisza Kálmán válaszában leszögezte, hogy azért vette fel Kolost és nem Abrudbányát a törvényjavaslatba, mert ragaszkodni akart, hogy a 300 választónál kevesebbrel rendelkező települések (Erzsébetváros speciális viszonyaitól eltekintve) automatikusan veszítsék el képviselőküldési jogukat. Ezzel együtt, ebben a konkrét esetben mivel Verespatakon 2000 lakos és 222 választó, Kolozson 3000 lakos és 335 választó van „a lélekszám egyik mellett szól, a választók száma a másik mellett és így a törvényjavaslat által követett iránynak megfelelőleg a t. ház bölcsessége választhat, hogy melyiknek kívánja a jogot megadni és melyiktől kívánja azt elvonni.”⁵¹

A miniszterelnök dodonai felhatalmazása alapján a képviselőház többsége végeredményben az eredeti törvényjavaslatban szereplő Kolos helyett Abrudbányának biztosított önálló választókerületet és képviselőküldési jogot.

A választókerületeket szabályozó törvény elfogadását követően a kerületi beosztásban már csak helyi módosítások történtek.

A Krassó és Szörény megyét 1880-ban egyesítő 1880. évi 45. tc. a két egyesült megye korábbi választókerületeit – a fehértemplomi kerület kivételével – azonos beosztás és az eredeti választási székhelyek fenntartása mellett egyesítette.⁵²

Az 1881. évi 63. tc. néhány magyarországi törvényhatóság határainak megváltoztatásáról intézkedett és ezzel kapcsolatosan a hatályos választókerületi beosztásban is változtatások történtek: Stoósz bányaváros Szepes megyéből Abaúj megyébe; Tihany község Sáros megyéből Abaúj megyébe; Alsó-Regmecz, Felső-Regmecz, Kis-Bányácska, Kis-kázmér, Mátyásháza, Mikóháza, Vily (Vilyi pusztával), Biste és Felső-Golop községek Abaúj megyéből Zemplén megyébe; Külső-Böcs község Zemplén megyéből Borsod megyébe; Tapoly-Bisztra, Tapoly-Hermány, Fias, Micsák (Tarbaj pusztával), Kobulnyicza, Györgyös (Grodzin pusztával), Remenye, Proszács, Mátyáska, Vavrincz és Orosz-Volya községek Zemplén megyéből Sáros megyébe; Sandal, Boksa, Bukócz, Sztaskócz, Driesna és Vladics községek Sáros megyéből Zemplén megyébe; Izbugya község Ung megyéből Zemplén megyébe; Gajdos község Bereg megyéből Ung megyébe; Kis-Oroszi község Nógrád megyéből Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún megyébe; Királyfalu község Zólyom megyéből Hont megyébe; Ghymes-Kosztolány község, Bars megyéből Nyitra megyébe; Lédecz község és Néver község, a hozzátartozó Puszta határ és Finta pusztákkal együtt Nyitra megyéből Bars megyébe; Lékavár és területe Sopron megyéből Vas megyébe; Felek község Kolozsvár szabad királyi város törvényhatóságától Kolozs megyébe kerültek.

A törvény rendelkezései értelmében az átcsatolt települések új választókerületi beosztását az érintett törvényhatóságok közgyűlései állapították meg.

⁵¹ Tisza Kálmán felszólalása. Képviselőházi Napló 1875–1878 X. kötet. 336. l.

⁵² 1880. XLV. törvény. Magyar Törvénytár 1879–1880. Budapest, 1896. 338. l.

Az Abaúj és Torna megye egyesítéséről szóló 1881. évi 64. tc. a korábbi választókerületek és választási székhelyek változatlan fenntartása mellett az abaúji és tornai választókerületeket egyesítette. Kivételképpen hét torna megyei községet – Dernő, Hárskút, Kovács-Vágás, Lucska, Barka, Borzova és Szilicze – Gömör megyéhez csatoltak, melyek választókerületbe történő beosztását a későbbiekben a Gömör megyei közgyűlés határozta meg.

1886-ban ismét napirendre került néhány választókerület területének megváltoztatása. Az 1886. évi 27. tc. intézkedése alapján a Temes megyében található lippai országgyűlési választókerület székhelyét Hidegkútról Lippára helyezte vissza. A választókerület székhelyéül – a Temes megyei közgyűlés határozata alapján – 1848-ban Lippa mezővárost jelölték ki. 1861-ben azonban a képviselőválasztások során Lippán olyan méretű zavargások törtek ki, melynek következtében három választó meghalt, többen súlyosan megsebesültek. Ezeknek az eseményeknek a hatására a Temes megyei közgyűlés határozatot hozott a kerületi székhely Lippáról Hidegkútra áthelyezéséről, s ezt 1865-ben a Belügyminisztérium is megerősítette. Az 1886. évi 27. tc. 1. §-a ezt az intézkedést hatálytalanította és helyezte vissza a választókerület székhelyét ismét Lippára. A törvény ezen kívül részben megszüntette a Temes megyében található fehértemplomi választókerület vegyes voltát, azaz a fehértemplomi választókerülethez tartozó községek három helyett ezt követően két vármegye területére szorítkoztak, továbbá a Zólyom megyében található korponai választókerületből a közigazgatásilag már Hont megyéhez tartozó Korponát és Királyfalut választókerületileg is Hont megyéhez csatolta, másrészt a korponai választókerület székhelyét Zólyomba helyezte át. A törvény harmadik intézkedéseként a Háromszék megyében található Szemerja község a korábbi közigazgatási egyesítés után választókerületileg is Sepsiszentgyörgy városhoz került.⁵³

A választókerületi beosztásban ezt követően, lényeges változások a dualizmus időszakában már nem történtek. Az 1913-ban elfogadott új választójogi törvényhez kapcsolódóan az országgyűlés új választókerületi törvényt alkotott, a jogszabály azonban nem lépett hatályba. A törvényjavaslat a képviselőkerületek számát 413-ról 435-re emelte, ezzel az 1913-as népességi és választási statisztika alapján egy választókerületre 4226 választó esett. A törvényjavaslat tekintettel volt a történelmi fejlődésre, a szerzett jogokra és a „statusquonak méltányossági tekintetéből lehető kímélésére.”⁵⁴ A törvényjavaslat ezzel – e három szempont arányos érvényesítésével – magyarázta azt az aránytalanságot, amely az egyes törvényhatóságokon belül a kerületek nagysága tekintetében létrejött, illetve fennmaradt. A törvényjavaslat

⁵³ Képviselőházi Irományok 1884–1887. XIV. kötet. 2–8. l.

⁵⁴ 1914. évi XV. törvény. Az országgyűlési választókerületek beosztásáról. Általános indoklás. Magyar Törvénytár 1914. Budapest, 1916. 114. l.

kiemelte, hogy a választókerületek területileg összefüggő egészet alkossanak és a kerületi beosztás idomuljon a fennálló közigazgatási beosztáshoz.

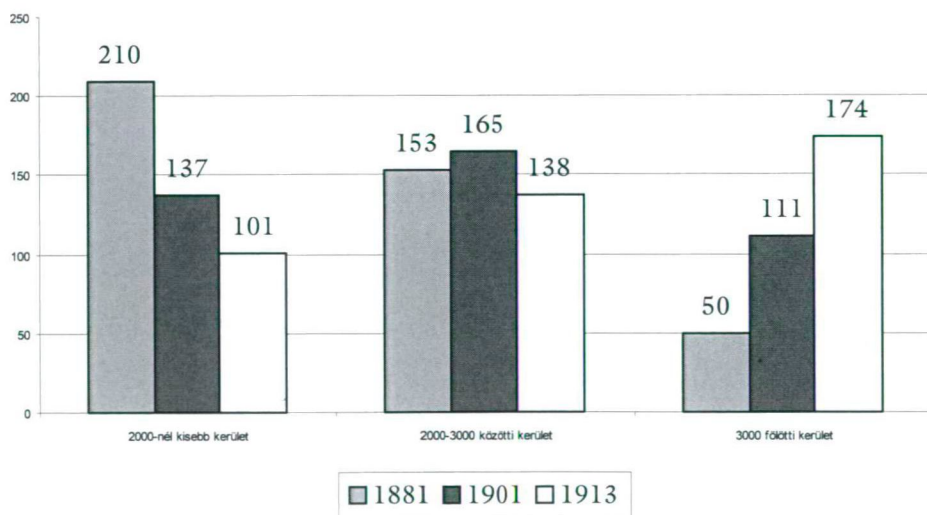
**Törvényhatósági jogú városok választókerületei
és választási cenzusai 1900-ban⁵⁵**

Törvényhatóság	A választókerület neve	Régi jog	Földbirtok	Házbirtok	Az 55. §-ban foglalt föld- és házbirtok együttesen	Jövedelem	Értelmiség	Füstök után községi képviselő	Kerületenként és törvényhatóságokként 1900-ban
Arad		–	341	688	–	2093	422	–	3494
Baja		1	93	277	–	525	123	–	1019
Budapest	I.	1	5	629	–	2214	13	–	2862
	II.	–	3	589	–	2219	3	–	2814
	III.	4	26	622	–	941	27	–	1620
	IV.	–	4	364	–	2512	643	–	3523
	V.	–	8	289	–	4340	455	–	5092
	VI.	–	11	1131	–	8692	18	–	9852
	VII.	–	21	126	–	8327	901	–	10515
	VIII.	1	12	1320	–	6363	102	–	7798
	IX.	–	20	1276	–	4245	1	–	5542
	Összesen	6	110	7486	–	3985	2163	–	49618
Debrecen	I.	–	220	476	–	543	185	–	1424
	II.	1	456	314	–	795	214	–	1780
	III.	–	320	483	–	664	183	–	1650
	Összesen	1	996	1273	–	2002	582	–	4854
Győr		10	92	305	–	1222	286	–	1915
Hmrvhely		1	3395	200	–	416	274	–	4289
Kassa		3	16	619	–	1092	299	–	2029
Kecskemét	I. alsó ker.	–	658	178	–	321	104	–	1261
	II. felső ker.	1	1063	184	–	379	147	–	1792
	Összesen:	1	1721	362	–	718	251	–	3053
Kolozsvár	I. felső ker.	7	19	591	–	794	98	1	1510
	II. alsó ker.	10	44	544	–	1072	71	–	1741
	Összesen	17	63	1135	–	1868	169	1	3251
Komárom		83	42	366	–	530	141	–	1162
Marosvásárhely	I. felső ker.	3	10	53	5	390	14	–	475
	II. alsó ker.	7	1	73	–	407	23	–	511
	Összesen	10	11	126	5	797	37	–	986
Nagyvárad		1	42	867	–	1532	253	–	2695
Pécs		2	180	1008	–	1603	70	–	2863
Pozsony	I.	–	82	162	–	1247	150	–	1641
	II.	–	116	140	–	879	173	–	1308
	Összesen	–	198	302	–	2126	823	–	2949

⁵⁵ Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztási codex. Budapest, 1901. 1028–1031. l. alapján

Selmecz- bánya		2	48	381	–	234	149	–	814
Sopron		17	572	208	–	1275	54	–	2126
Szabadka	I. kerület	1	1442	158	–	562	644	–	2807
	II. kerület	–	1782	85	–	570	218	–	2655
	Összesen	1	3224	243	–	1132	862	–	5462
Szatomár- németi		–	288	803	–	811	181	–	1583
Szeged	I. kerület	–	37	178	–	1113	1040	–	2386
	II. kerület	–	2973	275	–	1118	395	–	4761
	Összesen	–	3010	453	–	2231	1435	–	7129
Székes- fehérvár		3	711	220	–	1061	142	–	2137
Temesvár		1	3	999	–	2048	436	–	3487
Újvidék		1	438	379	–	916	368	–	2102
Versecz		–	1090	274	–	615	247	–	2226
Zombor		1	913	144	–	869	105	–	2032
Fiume		2	–	–	–	1887	195	–	2084
	Összesen	164	1759	18571	5	69454	9567	1	115359

**Országgyűlési választókerületek méretének változásai Magyarországon
1881–1913 között⁵⁶**

⁵⁶ Képviselőházi Irományok 1910–1915. XXXVIII. kötet. 4. sz. melléklet alapján

Az országgyűlés elé kerülő törvényjavaslat az egyes törvényhatóságok közötti belső aránytalanságokat nehezen tudta alátámasztani és megmagyarázni: a hat választókerületből álló Máramaros vármegyét „a köztudomásúan szegény nép vagyoni helyzete alapján három kerület sem illetné meg... műveltségi viszonyok átlagos színvonala alapján legfeljebb csak háromra tarthatna igényt; viszont azonban a jövőbeli választók várható száma már akkora, hogy hat képviselő is kevés volna a népesség száma után ítélve pedig legalább nyolc kerületre kellene osztanunk a vármegyét.” ...a hat választókerületből álló Sáros vármegye „népessége mai erőviszonyai nyomán egyáltalában nem számíthatna hat kerületre, de vannak már jelek, amelyek azt mutatják, hogy válságos évtizedeit kezdi kiheverni s kedvezőbb gazdasági viszonyok közé kerül, ami előbb-utóbb a népesedési mérleg aktivitását is növelni fogja.” ... Szepes vármegyében a „statusquo kíméletét itt nagyon figyelemre méltó történelmi szempontok indokolják. Szepes népe és városai ugyanis századok hosszú során át széles körű kiváltságokat élveztek, s e kiváltságokat a kultúra és a gazdasági élet terén olyan élénk tevékenységgel hálálták meg, amely művelődéstörténetünk igen értékes emlékei közé tartozik. A változott helyzet különösen a forgalmi viszonyok átalakulása Szepes népét eléggé háttérbe szorították s mai erőviszonyai éppen nem mutatják több százados kultúrmunkájának kellő érvényesülését. A mai erőviszonyok alapján nem is lehetne szó a hat kerület fenntartásáról. Úgy hiszem azonban, hogy ez a háttérbe szorulás csak időleges.” ...Túróc megyében „a mostani erőviszonyok kevésbé indokolják két kerület alkotását; bármelyik szempontot tekintjük is, a vármegye népessége alul marad a két kerülethez megkívánt mértéken, s különösen a fizetett adók csekély összege miatt jöhetne szóba a csökkentés. Egy kerületnek azonban az egész vármegye tulnagya volna, s a történelmi folytonosság tiszteletén kívül ez is okul szolgál a két kerület fentartására.”⁵⁷

Az 1913. évi 14. tc. 21. §-a nemcsak a kerületek számának és ezek törvényhatóságok szerinti megoszlásának, hanem a részletes választókerületi beosztásnak a megállapítását is külön törvény részére tartotta fenn. Ezeknek a törvényjavaslatoknak parlamenti vitája a dualizmuskori magyar országgyűlés történetének legizgalmasabb epizódjai közé tartozik. De ez már egy másik történet.

⁵⁷ Képviselőházi Irományok 1910–1915. XXXVIII. kötet. 31–81. l.

Parlamentswahlbezirke in der Zeit vom Dualismus in Ungarn

Das ungarische Wahlsystem in der Zeit vom Dualismus beinhaltete zahlreiche innere Widersprüche und war außergewöhnlich kompliziert auch in der Hinsicht der Wahltechnik und des Verfassungsrechtes.

Der interessanteste Teil dieses Wahlsystems war die Regelung der Wahlbezirke. Der 5. Gesetzartikel vom 1848 in Siebenbürgen, dann der diesen andernde 33. Gesetzartikel vom 1874 brachte ein Wahlsystem auf dem Grunde des Prinzips der Volksvertretung in Ungarn zustande.

Das öffentliche Rechtssystem, das die wichtigsten Akten des Wahlrechtsgesetzes, Wahlfahrensrechtes und der Wahlrechtsprechung enthält, berief sich auf die politischen Prinzipien des klassischen Liberalismus, und bautet sich meistens danach auf. Es umfaßt auch das Verfassungsrecht der Nationalitäten, ihre eigentümliche politische Lage in Ungarn. Der 5. Paragraph des 5. Gesetzartikels weist am besten auf den Unterschied zwischen dem feudalen Gesandten und bürgerlichen Repräsentanten hin. Er bestimmte auch die territorialen Fundamente der bürgerlichen Repräsentation.

Diese rechtsgeschichtlichen Vorhergegangenen bildeten den Grund der Regelung der Wahlbezirke in der Zeit vom Dualismus. Über die Wahlen der Abgeordneten in Siebenbürgen verordnete der 2. Gesetzartikel vom 1848.

Auf der Spur der zulassenden Gesetzregelung ging die Aufteilung der siebenbürgischen Städte, Sitze und Munizipien in Wahlkreise schleppend vorwärts. Die zuständigen Wahlkommissionen haben sich oft zum Entschloß gebracht die zwei Abgeordneten der betroffenen Munizipien im gemeinsamen Wahlbezirk wahlen zu müssen.

Nach dem Ausgleich bildeten sich die Wahlbezirke immer noch in den siebenbürgischen Komitaten. Die territorial nicht getrennten seklerischen und sachsischen Sitze, sowie ein Teil der Städte wählten als Munizipien ihre Parlamentsabgeordneten.

Die Debatten im Abgeordnetenhaus über die Gesetzesvorlagen vom Wahlbezirk zeigten die wichtigsten praktischen und politischen Gesichtspunkte im Bezug auf die Einteilung der Wahlbezirke in Ungarn.